

วิเคราะห์ลัทธิความเชื่อและศาสนาสมัยทวารวดีในเมืองโบราณศรีเทพ
ANALYSIS OF BELIEFS AND RELIGIONS IN THE DVARAVATI ERA
IN THE ANCIENT CITY OF SI THEP

พระมหากิตติณัฐ สุกิตติเมธี¹, แม่ชีจิราภรณ์ ขนาดนิต และ พันตำรวจเอกหญิง ทัดดาว โฉมลักษณ์

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

Phramaha Kittinat Sukittimaythee, Nun Jiraporn Khanadnid

and Pol.col.Thatdaow Chomluk

Buddhaphanya Sri Thawarawadee Buddhist College

Email: Ktn255653@gmail.com¹

บทคัดย่อ

หลักฐานทางด้านโบราณคดีที่มีการค้นพบจนถึงปัจจุบันทำให้ทราบถึงพัฒนาการของคนในอดีตบริเวณประเทศไทยว่ามีมนุษย์อยู่อาศัยมาแล้วตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ตามพัฒนาการของมนุษย์จากสมัยก่อนประวัติศาสตร์เข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ในแต่ละแห่งไม่เหมือนกัน ซึ่งกลุ่มเมืองโบราณในยุคสมัยทวารวดีส่วนใหญ่จะตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำที่สำคัญมักอยู่ในเขตที่มีการติดต่อกับชุมชนอื่นได้สะดวก ตัวอย่างเช่น ในกลุ่มลุ่มแม่น้ำลพบุรี-ป่าสัก ปรากฏเมืองโบราณที่ชื่อว่า “เมืองศรีเทพ” และคนในเมืองโบราณศรีเทพสมัยนั้นมีลัทธิความเชื่อแบบดั้งเดิมโดยมีหลักฐานที่ชี้ชัดว่าเป็นวัฒนธรรมที่มั่นคงทางจิตวิญญาณก็คือโครงกระดูกมนุษย์ฝังอยู่ในเนินดินและสิ่งของอื่นๆ อีกจำนวนมากและทางด้านศาสนานั้นเมืองโบราณศรีเทพเคยเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาทั้งเถรวาทและมหายานจากหลักฐานที่มีการค้นพบธรรมจักรขนาดใหญ่ จารึกภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต รูปปั้นพระอมิตาภพุทธเจ้า รูปเคารพทั้งพระพุทธรูป เสาศธรรมจักร และสถูปจำลอง ซึ่งเป็นคติแบบพระพุทธศาสนาเถรวาท และพระโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นรูปเคารพในคติแบบมหายาน ทั้งในด้านศาสนาอันดูที่มีการพบประติมากรรมศิลปารูปพระวิษณุและพระกฤษณะ จากข้อมูลที่ได้ศึกษาสามารถสรุปได้ว่า “เมืองโบราณศรีเทพ” มีรูปแบบลัทธิความเชื่อและศาสนาที่ผลัดเปลี่ยนกันเจริญขึ้นเป็นหลักในการนับถือของชุมชนในพื้นที่จนถึงยุคปัจจุบัน

คำสำคัญ: ลัทธิความเชื่อ, ศาสนา, ยุคสมัยทวารวดี, เมืองโบราณศรีเทพ, หลักฐานทางโบราณคดี

Abstract

Archaeological evidence has been discovered to date informs the development of people living in the former Thailand from prehistoric times to historical times. However, human development from prehistoric times into historical times is not the same in each place, where most of the ancient cities of the Dvaravati period were located on the plains along the bank of important rivers. Those areas are usually easy contact with other communities, for example, in the Lopburi-Pasak River basin, an ancient city called "Si

Thep" and the people of the ancient city of Si Thep had a traditional belief cult with clear evidence that a spiritually stable culture was the human skeleton buried in earthen hills and many other objects. On the religious side, the ancient city of Si Thep used to be the center of both Theravada and Mahayana Buddhism, based on the evidence, large Buddhist scriptures (Dharma Chakra) inscribed in Balinese and Sanskrit, Amitabha Buddha statue were discovered. The statue respects both Buddha statue and Dhammachakka pillars, and replica stupa which is the motto of Theravada Buddhism and Bodhisattva, which are idols in Mahayana traditions in both Hinduism where stone sculptures of Vishnu and Krishna have been found. From the information studied, it can be conducted that "The ancient city of Si Thep" has cult, belief and religion that has evolved into the main respect of the community in the area up to the present.

Keywords: Creed, Religion, Dvaravati Era, The ancient city of Si Thep, Archaeological Evidence

บทนำ

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ อาทิเช่น จดหมายเหตุจีน และหลักฐานจากการขุดค้นของนักโบราณคดีร่วมกับกรมศิลปากร ซึ่งได้ขุดค้นพบหลักฐานทางโบราณสถาน และโบราณวัตถุ ประเภทธรรมจักรหิน พระพุทธรูป และเหรียญเงินต่างๆ ซึ่งเป็นศิลปะเฉพาะในสมัยทวารวดี ที่มีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 11-13 หลักฐานต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้ทราบว่า อาณาจักรทวารวดีเป็นอาณาจักรที่มีความรุ่งเรืองอยู่บริเวณภาคกลางของประเทศไทย เนื่องจากพบหลักฐานโบราณสถานและศิลปวัตถุสมัยทวารวดีตามเมืองต่าง ๆ หลายเมืองด้วยกัน เช่น จังหวัดราชบุรี จังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดนครปฐม จังหวัดสิงห์บุรี จังหวัดนครสวรรค์ จังหวัดสระบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดปราจีนบุรี จากโบราณสถาน และศิลปวัตถุที่พบจากแหล่งต่าง ๆ บริเวณภาคกลางของประเทศไทยและกระจัดกระจายอยู่ตามแหล่งต่าง ๆ กล่าวคือ มีอิทธิพลไปทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือหลายจังหวัด เช่น ที่บริเวณเมืองศรีเทพได้พบจารึกทั้งที่เป็นอักษรปัลลวะและหลังปัลลวะ กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-14 และอักษรขอมราวพุทธศตวรรษที่ 15-16 และอักษรจีน ในปัจจุบันได้มีการพบจารึกเมืองศรีเทพที่อ่านและแปลแล้วทั้ง 10 หลัก ได้แก่ จารึกเมืองศรีเทพ จารึกบ้านวังไผ่ จารึก เย ธมมา เมืองศรีเทพ จารึกบนฐานประติมากรรม จารึกบนพระพิมพ์ จารึกบนพระพิมพ์ดินเผาบ้านหนองสรวง จารึกบ้านหนองไม้สอ จารึกปรางค์สองพี่น้อง 1 และ 2 (กรมศิลปากร 2550) โดยจากจารึกเมืองศรีเทพ กล่าวถึงผู้นำพวก "ฤๅษี" และผู้มีอำนาจทางการเมืองว่า "ผู้เป็นใหญ่ในปาลวะทั้งสอง" และจารึกบ้านวังไผ่ ชี้ชัดว่ามีระบบกษัตริย์ขึ้นแล้วที่เมืองศรีเทพ และอาจมีความสัมพันธ์กับอินเดียจากภายนอก โดยมีพระนามของกษัตริย์ลงท้ายด้วย "วรมัน" เช่นเดียวกับกษัตริย์ของเจนละสมัยนั้น (ธิดา สาระยา 2532)

หลักฐานจารึกที่พบที่เมืองศรีเทพ ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของเมืองศรีเทพในสมัยโบราณที่ได้รับการถ่ายทอดจากแหล่งอารยธรรมภายนอกเป็นช่วงๆ นับตั้งแต่กลุ่มวัฒนธรรมอินเดีย

โบราณ กลุ่มวัฒนธรรมทวารวดี เจนละ จนถึงวัฒนธรรมเขมรโบราณ (สุรพล คำรท์กุล 2528) โดยอารยธรรมทวารวดีที่เมืองโบราณศรีเทพมีเรื่องราวในจารึกและข้อมูลที่จะช่วยให้เกิดความกระจ่างที่เกี่ยวกับอาณาจักรทวารวดีมากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะหากพิจารณาถึงความสัมพันธ์กับลัทธิความเชื่อและศาสนาของชาวศรีเทพโบราณที่พบจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และจารึกที่ปรากฏเกี่ยวกับอาณาจักรทวารวดี จะทำให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในบริบทการดำเนินชีวิต หลักความเชื่อและศาสนาในสมัยนั้นได้มากยิ่งขึ้น และจากการศึกษาค้นคว้าสมัยปัจจุบันทำให้ทราบว่า คนสมัยทวารวดีมีการผสมผสานอยู่ร่วมกันหลายเผ่าพันธุ์ และมีความสัมพันธ์กันในด้านศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธศาสนาในลุ่มน้ำเจ้าพระยาและมีการสร้างสรรค์วัฒนธรรมประเพณีร่วมกัน โดยมีพระพุทธศาสนาเป็นตัวเชื่อม กุญแจที่จะไขไปสู่ความกระจ่างแห่งความเป็นประวัติศาสตร์จากการผสมผสานกันทางวัฒนธรรม จึงเกิดลักษณะเฉพาะของศิลปวัฒนธรรมทวารวดีที่เนื่องในพระพุทธศาสนาขึ้น เหตุที่พระพุทธศาสนามีรากฐานมาจากวัฒนธรรมอินเดียได้ถูกเลือกรับและปรับเข้าเป็นแก่นหลักของบ้านเมืองจนกลายเป็นศูนย์กลางเชื่อมโยงความหลากหลายทางวัฒนธรรม ทางสังคมและคติความเชื่อต่างๆ

อรรถสาระเบื้องต้นของทวารวดี

คำว่า “ทวารวดี” เป็นภาษาสันสกฤต แปลว่า ประกอบด้วยประตู ซึ่งอาจหมายถึง เมืองทำเป็นปากประตูทางการค้า ชุมทางการค้า และคำว่า “ทวารวดี” อาจเทียบได้กับ “ทวารกา” ซึ่งเป็นเมืองของพระกฤษณะในมหากาพย์อินเดียนเรื่องมหาภารตยุทธ คำว่า “ทวารวดี” เป็นข้อสันนิษฐานมาจากคำว่า “โถ-โล-โป-ติ” (To-Lo-po-ti) ซึ่งปรากฏในบันทึกการเดินทางของพระภิกษุเหียนจั่ง ที่เดินทางจากจีนไปสืบพระพุทธศาสนาในอินเดียทางบก ในพ.ศ. 1172 และเดินทางกลับจีนในพ.ศ. 1188 ในบันทึกการเดินทางนี้ได้กล่าวถึงชื่ออาณาจักรโถโลโปติด้วย ซึ่งนักวิชาการเชื่อว่า คำว่า “โถโลโปติ” ตรงกับภาษาสันสกฤตคือทวารวดี เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของศรีเกษตรในประเทศพม่า และตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของอิศานปุระในประเทศกัมพูชา อาณาจักรทวารวดีนี้ตั้งอยู่ในดินแดนประเทศไทยปัจจุบัน (จิตา สารยา, 2545) ในบันทึกอีกชิ้นหนึ่ง ได้แก่ บันทึกของพระภิกษุฮุอิจิง ผู้ที่เดินทางจากจีนไปสืบพระพุทธศาสนาในอินเดียโดยทางทะเล ระหว่าง พ.ศ. 1214 - 1218 ท่านออกเดินทางจากเมืองกวางตุ้งในบันทึกกล่าวถึงเมืองท่าและอาณาจักรตามชายฝั่งทะเลที่ท่านได้เดินทางผ่าน (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2562) ที่ปรากฏชื่อได้แก่ หลินยี่ ฟูนัน ทวารวดี ลังเจียชู ศรีวิชัย และโมโลยู ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ และสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นกลุ่มบุคคลแรกที่กำหนดเรียกชื่อดินแดนที่เมืองโบราณเหล่านี้ตั้งอยู่ รวมทั้งงานศิลปกรรมที่พบมากมาย โดยเฉพาะในบริเวณลุ่มน้ำแม่น้ำเจ้าพระยานั้นว่าทวารวดี โดยใช้เหตุผลของตำแหน่งที่ตั้งอาณาจักรและอายุตามบันทึกของจีน กับอายุของงานศิลปกรรมที่ตรงกัน อาณาจักรทวารวดีจึงกลายเป็นอาณาจักรแรกในดินแดนไทย (มานพ นักการเรือน, 2564)

“ทวารวดี” เป็นกลุ่มวัฒนธรรมแรกในสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้นในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน วัฒนธรรมทวารวดีได้เจริญขึ้นในภาคกลางของประเทศไทยในราวพุทธศตวรรษที่ 11 หรือ 12-16 โดยมีพื้นฐานมาจากการติดต่อกับผู้คนจากภายนอกโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากอินเดีย ดังปรากฏหลักฐานว่าในราวพุทธศตวรรษที่ 3-5 ซึ่งตรงกับยุคเหล็กตอนปลาย ชุมชนโบราณแถบภาคกลางของประเทศไทยได้มีการติดต่อกับผู้คนจากอินเดีย กลุ่มประเทศแถบเมดิเตอร์เรเนียน และเปอร์เซีย เป็นต้น โดยมีศูนย์กลางการค้าในภูมิภาคอยู่แถบบริเวณลุ่มแม่น้ำแควน้อย ดังปรากฏแหล่งโบราณคดีที่

สำคัญในพื้นที่แถบนั้นเป็นจำนวนมาก เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านเก่า อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี และ แหล่งโบราณคดีบ้านดอน-ตาเพชร อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบหลักฐาน ในบริเวณลุ่มแม่น้ำลพบุรี ที่แหล่งโบราณคดี อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี (กรมศิลปากร, 2554)

ต่อมาในราวพุทธศตวรรษที่ 6-9 ชุมชนแถบภาคกลางของประเทศไทยได้ติดต่อกับค้าขายกับพ่อค้า ที่มาจากชาติทางซีกตะวันตกของแหลมทองเพิ่มมากขึ้น สินค้าที่เป็นที่นิยมในสมัยนั้น เช่น เครื่องประดับ ลูกปัดแก้วและหิน ภาชนะแก้ว เครื่องถ้วยเปอร์เซีย เป็นต้น ตลอดจนวัตถุต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับการค้า เช่น ตราประทับสลักจากหิน แสดงให้เห็นการติดต่อกับพ่อค้าชาวอินเดียและโรมัน สินค้าที่เลียนแบบ สินค้าโรมันได้หลั่งไหลเข้ามายังเมืองท่าการค้า และศูนย์กลางการค้าใหญ่น้อยในภูมิภาคนี้ ซึ่งกระจายอยู่ตามพื้นที่ภาคกลางตอนล่าง บริเวณลุ่มน้ำแม่กลอง – ท่าจีน ลุ่มน้ำลพบุรี – ป่าสัก และลุ่มน้ำบางปะกง ทำให้ชุมชนในพื้นที่เหล่านั้นมีพัฒนาการทางวัฒนธรรมต่อมา (บัณฑิต ลิวชัยชาญ และคณะ, 2553)

ชุมชนโบราณสมัยทวารวดีในลุ่มน้ำป่าสักและลุ่มน้ำเลยนาจะมีความสัมพันธ์ระหว่างกันแต่ความสัมพันธ์ดังกล่าวอาจเป็นไปได้ในลักษณะของการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมมากกว่าเรื่องอำนาจทางการเมืองซึ่งปรากฏหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงร่องรอยความสัมพันธ์ เช่น การพบใบเสมาหินแบบทวารวดี ในเขตพื้นที่ตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีแนวคิดที่ว่า วัฒนธรรมทวารวดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีเอกลักษณ์เฉพาะตนที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือ ประเพณีการสร้างใบเสมาหิน ซึ่งมีหน้าที่การใช้งานหลากหลาย ปกติมักจะเขาใจว่า สร้างปกไวกเพื่อบอกขอบเขตศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาแต่เพียงอย่างเดียว แต่จากการศึกษาของนักวิชาการหลายคน เช่น รองศาสตราจารย์ ศรัศักร วัลลิโภดม และศาสตราจารย์ สุรพล ดำริห์กุล ได้พบข้อมูลที่คล้ายคลึงกันว่า ใบเสมาหินบางใบอาจสร้างขึ้นเพื่อการบุญการกุศล บางใบอาจเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สมบูรณในตนเองเช่นเดียวกันกับพระพุทธรูปหรือสถูปเจดีย์ และรูปแบบหินเสมาทวารวดีในเมืองก็มีการค้นพบเช่นเดียวกัน ดังนั้น การพบใบเสมาหินแบบทวารวดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือในเมืองศรีเทพมีความเป็นไปได้ว่า น่าจะมีความสัมพันธ์หรือเกี่ยวเนื่องกับชุมชนโบราณสมัยทวารวดีในลุ่มน้ำเลย เพราะเป็นชุมชนโบราณสมัยทวารวดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่อยู่ใกล้เมืองศรีเทพและมีเส้นทางคมนาคมระหว่างกัน ซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าเมืองศรีเทพอาจรับเอารูปแบบการทำใบเสมาหินเช่นนี้มาจากชุมชนโบราณที่รวมสมัยกันในลุ่มน้ำเลยก็ได้ รวมไปถึงมีการพบร่องรอยเส้นทางคมนาคมโบราณระหว่างลุ่มน้ำป่าสักและลุ่มน้ำเลยที่แสดงให้เห็นถึงการติดต่อเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่เช่นเดียวกัน (ธีระวัฒน์ แสนคำ, 2555)

กลุ่มชนในอาณาจักรทวารวดีนับถือทั้งวิญญานนิยมซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิม ในพุทธศตวรรษที่ 8 หรือก่อนหน้านั้น ผู้คนสมัยทวารวดีได้รับเอาพระพุทธศาสนาทั้งเถรวาทและมหายานมานับถืออย่างเคร่งครัด แต่จากหลักฐานรูปเคารพและจารึกพบว่า ส่วนใหญ่สร้างขึ้นในพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา มหายานและศาสนาพราหมณ์มีเพียงเล็กน้อยเป็นส่วนประกอบเท่านั้น (พลาติชัย สิทธิธัญกิจ และคณะ, 2555) โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์จะพบอยู่เป็นแหล่ง ๆ หรือปะปนอยู่บางแหล่ง ในส่วนการนับถือวิญญานนิยม ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิม คนในอาณาจักรทวารวดีมีความเชื่อดั้งเดิมเหมือนคนพื้นเมืองอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ มีความเชื่อในเรื่องภูตผีวิญญาน ชีวิตหลังความตาย การนับถือต้นไม้ ก้อนหิน แท่งหิน ภูเขา ว่ามีฤทธิ์อำนาจ บนพื้นฐานความเชื่อนี้นำไปสู่การนับถือวิญญานของบรรพบุรุษที่ตายแล้ว ดังปรากฏในการขุดค้นของนักโบราณคดี พบว่า มีการเตรียมวัตถุศิลาฤกษ์ที่ฐานเจดีย์จุลประโทนประกอบด้วยแผ่นอิฐมีลวดลายพันธุ์พฤกษาแบบแปลกหลายแผ่นประดับด้วยทองคำเปลว มีแผ่นทองและแก้วผลึกขนาดเล็ก แผ่นแก้วระบายสี แผ่นสำริดวางรวมอยู่

ด้วยกันตรงกลางเจดีย์ พร้อมกระดุก 2-3 ชั้น เศษกระดองเต่าขนาดใหญ่อยู่ต่ำลงไป และมีความเชื่อว่า มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติที่จะดลบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่ชีวิตพืชผลของตน (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2562) ส่วนหลักฐานสำคัญที่แสดงว่า คนในอาณาจักรทวารวดีมีความเชื่อเรื่องการสะเดาะเคราะห์ คือ มีการค้นพบตุ๊กตาดินเผาประเภทตุ๊กตาเสียบกลจำนวนมาก มีทั้งที่เป็นเพศชายและเพศหญิง ซึ่งส่วนศีรษะจะขาดหายไป ในกลุ่มตุ๊กตาเสียบกลนี้ รูปแบบที่พบมากคือประติมากรรมดินเผารูปคนงูสิง ซึ่งอาจวิเคราะห์ได้ว่า เป็นตุ๊กตาที่สร้างขึ้นจากความเชื่อว่า ทำขึ้นเพื่อเป็นตัวแทนให้รับเคราะห์แทนคนเป็นเคล็ดว่าตุ๊กตาได้รับเคราะห์แทนไปแล้ว คนจะได้ไม่เป็นอะไร ตุ๊กตาเสียบกลจึงมักทำขึ้นเมื่อมีคนเจ็บป่วย ไม่สบาย คนท้องแก่ที่กำลังจะคลอดลูก คนถูกคุณไสย ของข้างต่าง ๆ สรุปได้ว่า คนในอาณาจักรทวารวดีมีความเชื่อในเรื่องภูตผีวิญญาณ (มานพ นักการเรือน, 2564)

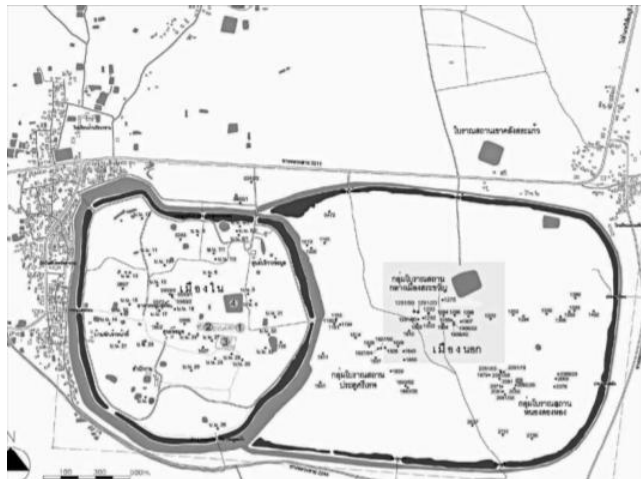
ในด้านศิลปกรรมประติมากรรมระยะแรกเลียนแบบศิลปะอินเดีย ต่อมาจึงดัดแปลงเป็นฝีมือช่างพื้นเมือง ส่วนใหญ่เป็นศิลาจำหลักและลายปูนปั้น มีทั้งพระพุทธรูป เสมาธรรมจักร รอยพระพุทธรูป พระพิมพ์ และลายปูนปั้นแสดงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ส่วนอาคารสร้างด้วยอิฐขนาดใหญ่ และศิลาแลงประดับลายปูนปั้น ชาวทวารวดีเป็นพุทธมามกะที่เคร่งครัด มีการสร้างพระพุทธรูปเพื่อการเคารพบูชาเป็นจำนวนมาก ลักษณะพระพุทธรูปสมัยนี้ คือรูปร่างองค์พระสะดือสอง พระอังสะใหญ่ บั้นพระองค์เล็ก จีวรบางแนบติดองค์ พระพักตร์แบนบ่งความเป็นท้องถิ่น คือขมวดพระเกศาใหญ่ พระพักตร์กว้าง พระขนงโค้งติดกันเป็นรูปปีกกา พระเนตรโปน พระนาสิกค่อนข้างแบน พระโอษฐ์หนา พระพุทธรูปมักเป็นท่าประทับยืนตรง พระหัตถ์มักอยู่ในกิริยาแสดงธรรมทั้งสองพระหัตถ์ แบบประทับนั่งสมาธิและแบบนั่งห้อยพระบาททั้งสองข้างคล้ายนั่งเก้าอี้ ส่วนใหญ่มักสร้างด้วยศิลา มีหิน (หมายถึง โลหะเจือชนิดหนึ่ง ประกอบด้วยตะกั่วและดีบุก นิยมใช้ทำพระเครื่อง) บ้างก็มีแต่ทองคำเล็ก นอกนั้นก็พบมักเป็นรูปธรรมจักรมีกวางหมอบอยู่ข้างล่างด้านหน้า พระพุทธรูป มีทั้งสลักจากหินทำด้วยดินเผา และหล่อด้วยสำริด สมัยแรกทำตามอย่างอินเดียอย่างมาก ต่อมาผสมผสานอิทธิพลพื้นเมืองจนเป็นแบบเฉพาะของทวารวดี ธรรมจักรและกวางหมอบ สลักจากหิน แสดงถึงปฐมเทศนาพระพิมพ์ พบมากเช่นกัน สร้างขึ้นเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา พบคล้ายคลึงกันในเมืองโบราณทุกแห่ง ทุกภาคของประเทศ ประติมากรรมสมัยนี้ได้รับอิทธิพลอินเดียสมัยคุปตะ ซึ่งเจริญแพร่หลายทางภาคกลางและตะวันตกของอินเดียระหว่างพุทธศตวรรษที่ 10-11 จนถึงระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-13 ซึ่งสมัยคุปตะเป็นสมัยที่เจริญสูงสุด เรียกว่าคลาสสิกของอินเดีย (คณาจารย์วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี, 2562)

การล่มสลายของทวารวดี ตอนปลายสมัยทวารวดี เมืองต่างๆ ของอาณาจักรทวารวดีส่วนใหญ่ ถูกทิ้งร้างสาเหตุเกิดจากแม่น้ำสำคัญเคยไหลหล่อเลี้ยงเมืองต้นเขิน หรือเปลี่ยนเส้นทางเดิน ทำให้ขาดแคลนน้ำ เมืองบางเมืองต้องย้ายที่ตั้งไปอยู่ที่ใหม่ใกล้ทางน้ำ แต่ก็มีบางเมืองมีการอยู่อาศัยติดต่อกันมาอย่างไม่ขาดช่วงจนถึงสมัยอยุธยา ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 16 อิทธิพลทางวัฒนธรรมและการเมืองจากเขมรจากด้านตะวันออกได้แผ่เข้ามาถึงภาคกลางของประเทศไทยวัฒนธรรมทวารวดีที่เคยรุ่งเรืองได้ถูกวัฒนธรรมเขมรเข้าครอบงำจนล่มสลายลงการสิ้นสุดของอาณาจักรทวารวดีอาจเป็นเพราะสาเหตุ 2 ประการ คือ ประการแรก ความแปรเปลี่ยนของสภาพภูมิศาสตร์แม่น้ำเปลี่ยนทางเดินเช่นในเมืองอุทองหรือทะเลตื้นเขินกลายเป็นแผ่นดินงอกลึกออกไปในทะเล ทำให้ตัวเมืองที่เคย ตั้งอยู่ริมทะเลเช่นเมืองนครปฐมเดิมต้องร่นเข้าไปอยู่ในแผ่นดิน เพราะมีหลักฐานว่า ได้พบซากสมอเรือและเปลือกหอยทะเลมากมายที่บริเวณเมืองนครปฐมเก่า ทำให้การคมนาคมติดต่อยากลำบาก ประการที่สอง อาจเป็นเพราะ

อิทธิพลของขอมที่แผ่ขยายเข้ามาในพุทธศตวรรษที่ 16 ทั้งทางด้านการปกครองและวัฒนธรรมจนยากที่จะป้องกันได้ (คณาจารย์วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี, 2562)

เมืองโบราณศรีเทพ

ศรีเทพ เป็นเมืองโบราณที่มีความสำคัญยิ่งในเขตลุ่มน้ำป่าสัก พัฒนาการของเมืองโบราณแห่งนี้สืบเนื่องมาจากชุมชนในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายเมื่อประมาณ 2,000 ปีที่ผ่านมา เมื่อชุมชนแห่งนี้ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากอินเดีย จึงก่อให้เกิดพัฒนาเรื่อยมาจนกระทั่งพัฒนาสู่สังคมเมืองที่มีความซับซ้อน มีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ศิลปะ และวิทยาการ โดยเจริญอยู่ภายใต้วัฒนธรรมทวารวดีและเขมรโบราณตามลำดับ (กรมศิลปากร, 2554) โดยเมืองศรีเทพมีพื้นที่โดยรวมอยู่หลายพันไร่ ซึ่งแบ่งเป็นเมืองสองชั้น คือ เมืองในและเมืองนอก พื้นที่เมืองในมีรูปร่างกลมล้อมรอบด้วยคูน้ำและคันดินมีพื้นที่ประมาณ 1,300 ไร่ และได้มีการขยายพื้นที่ออกไปทางทิศตะวันออกเป็นที่ที่เรียกว่า เมืองนอก ประกอบด้วยขนาด 1,589 ไร่ มีคูน้ำคันดินล้อมรอบเช่นกัน ยกเว้นในด้านที่เชื่อมติดกับเมืองในที่มีคูน้ำและคันดินของเมืองในอยู่แล้วตามเดิมจึงทำให้เมืองศรีเทพมีรูปร่างเป็นสี่เหลี่ยมมุมมน (กรมศิลปากร, 2554)

รูปภาพที่ 1 ผังเมืองศรีเทพ ที่มา อีระวัฒน์ แสนคำ. (2555). ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณสมัยทวารวดี: ลุ่มน้ำป่าสักกับลุ่มน้ำเลย, “วารสารศิลปวัฒนธรรมเพชรบุรี”, หน้า 7.

ในประเด็นเรื่องพัฒนาการของเมืองศรีเทพนั้น จากการศึกษาทางโบราณคดีทำให้ทราบว่าภายในพื้นที่เมืองศรีเทพมีชุมชนในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่แล้ว ตั้งแต่ประมาณ 2,000 ปีที่ผ่านมา หรือราวพุทธศตวรรษที่ 5-11 โดยหลักฐานทางโบราณคดีที่พบคือโครงกระดูกมนุษย์ที่ฝังอยู่ในพื้นที่เดียวกันในลักษณะแหล่งฝังศพ พบเครื่องประดับและเครื่องมือเครื่องใช้ฝังร่วมกันกับโครงกระดูกเหล่านั้น เช่น ภาชนะดินเผา เครื่องมือสำริดและเหล็ก เป็นต้น สังคมเมืองโดยทั่วไปรับวัฒนธรรมจากภายนอก ได้แก่ วัฒนธรรมทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 12-16) และ วัฒนธรรมเขมรโบราณ (พุทธศตวรรษที่ 16-18) ในช่วงที่เมืองศรีเทพอยู่ภายในวัฒนธรรมทวารวดีนั้น ได้มีการสร้างศาสนสถานและสิ่งที่เป็นคุณูปการทางการดำรงชีวิต (กรมศิลปากร, 2554) เมืองศรีเทพเจริญอยู่ได้

ราว 700 ปี จึงล่มสลายไปเมื่อประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 18 ซึ่งปัจจุบันนักวิชาการยังไม่สามารถหาคำตอบของการล่มสลายที่แท้จริงได้ ข้อสันนิษฐานส่วนใหญ่จะให้ความสนใจในเรื่องการเกิดโรคระบาด ทั้งนี้เนื่องจากเมืองโบราณแห่งนี้ เป็นศูนย์กลางทางการค้าจึงมีผู้คนมากมายผ่านไปมาซึ่งอาจนำโรคระบาดมาแพร่สู่เมือง ทำให้ผู้คนต้องอพยพเคลื่อนย้ายไปตั้งหลักแหล่งในพื้นที่แห่งใหม่เป็นชุมชนเล็ก ๆ ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากเมืองศรีเทพนัก จึงพบว่ามีชุมชนขนาดเล็กจำนวนมากที่เกิดขึ้นในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 18 หรือต้นพุทธศตวรรษที่ 19 กระจายกระจายในบริเวณแถบนั้น (กรมศิลปากร, 2554)

หลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏในเมืองโบราณศรีเทพ เนื่องจากศรีเทพเป็นเมืองโบราณขนาดใหญ่ ทำให้พบซากโบราณสถานมากกว่า 100 แห่ง กระจายอยู่ภายในเมือง เช่น โบราณสถานเขาค้างใน เป็นโบราณสถานขนาดใหญ่อยู่กลางเมืองใน เป็นศาสนสถานในศาสนาพุทธ สันนิษฐานว่า มีมาในราวพุทธศตวรรษที่ 12 (จิรัฐ เจริญราษฎร์, 2565) โบราณสถานปรางค์ศรีเทพ และโบราณสถานปรางค์สองพี่น้อง เป็นต้น และนอกเมืองศรีเทพทางทิศเหนือ เช่น โบราณสถานเขาค้างนอก และโบราณสถานปรางค์ฤๅษี นอกจากนี้ยังมีโบราณสถานที่มีความสัมพันธ์กับเมืองศรีเทพ แต่มีที่ตั้งอยู่ห่างไกลออกไปจากเมืองศรีเทพในรัศมี 20 กิโลเมตร ได้แก่ โบราณสถานถ้ำเขามอรัตน์และโบราณสถานเขาค้างเกาะแก้ว เป็นต้น (กรมศิลปากร, 2554)

รูปภาพที่ 2 และ 3 เขาค้างนอกและเขาค้างใน

ที่มา อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ <https://zhort.link/ySj>

โบราณวัตถุที่พบจากการขุดค้นโบราณสถาน เช่น พระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์สำริด และหลักฐานทางโบราณคดีอื่น ๆ ทำให้เชื่อว่าเขาค้างในถูกสร้างขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 11 – 12 ซึ่งคงจะเป็นระยะเดียวกับการก่อตั้งเมืองศรีเทพ ส่วนองค์เจดีย์ที่อยู่ด้านนอกเมืองหรือที่เรียกว่าเขาค้างนอกได้มีการค้นพบพระพุทธรูปศิลปะทวารวดี ประทับยืนแสดงปางแสดงธรรม (วិตรรกมูทรา) ทั้ง 2 พระหัตถ์ ขนาดพระพุทธรูปสูงประมาณ 60 เซนติเมตร โดยนักวิชาการทางด้านวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ เชื่อว่าโบราณสถานเขาค้างนอกน่าจะมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 – 13 (กรมศิลปากร, 2554)

เนื่องจากศรีเทพเป็นเมืองที่มีศาสนาพุทธและศาสนาฮินดูลัทธิกันรุ่งเรืองหรืออาจจะรุ่งเรืองมาควบคู่กัน ดังนั้น ประติมากรรมรูปเคารพต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องในสองศาสนานี้ ตัวอย่างเช่น พระวิฆณุประทับยืนเอียงกายแบบตริภังค์ มี 4 กร สวมหมวกทรงกระบอกทรงผ้าสมพตคือผ้าโจงกระเบนสั้นสลักอย่างคร่ำ ๆ ไม่มีริ้ว เทวรูปพระกฤษณ์โควธรณะเป็นเทวรูปประทับยืนเอียงกายแบบตริภังค์ เทวรูปพระอาทิตย์ลักษณะเป็นประติมากรรมรูปบุรุษมีหนวดเคราสวมตุ้มหู ประทับยืนตรงสวมเสื้อคลุมยาวเหนือเขาแบบเนื้อเห็นสรีระชัดเจน และยังมีกรค้นพบเทวรูปสำริด จากการขุดแต่งโบราณสถานเขาค้าง ในปี 2534 เป็นเทวรูปขนาดเล็ก 2 องค์ เป็นเทวรูปพระนารายณ์และพระลักษมี และส่วนที่สำคัญในด้านโบราณคดีคือเทวรูปปูนทองที่มีเคลื่อนย้ายไปเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสหรัฐอเมริกา (อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, 2550)

รูปภาพที่ 6 7 และ 8 เทวรูปปูนทองรูปพระนารายณ์ / เทวรูปพระอาทิตย์
ที่มา มติชนออนไลน์ “ทวารวดี (แท้ๆ) เมืองศรีเทพ ลุ่มน้ำป่าสัก จ.เพชรบูรณ์”
<https://shorturl.asia/fgwzN>

วิเคราะห์ลัทธิความเชื่อและศาสนา

ในส่วนของลัทธิความเชื่อและศาสนานั้น ชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณเมืองศรีเทพมีพัฒนาการมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ในราวพุทธศตวรรษที่ ๕ เป็นต้นมา พื้นฐานทางความเชื่อในระยะแรก ๆ นั้น ก็คงจะเกิดจากปัจจัยพื้นฐานทางธรรมชาติเช่นเดียวกันกับชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์แห่งอื่น ๆ กล่าวคือมีความเคารพนับถือและเกรงกลัวในธรรมชาติ อธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติว่าเกิดจากอำนาจบันดาลของภูตผีวิญญาณ และมีความเชื่อในเรื่องของชีวิตหลังความตาย ดังนั้นจึงพบว่า ชุมชนโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่เมืองศรีเทพนี้ก็มี ประเพณีเกี่ยวกับการตาย เช่นเดียวกับชุมชนอื่น ๆ ในสมัยเดียวกัน โดยพบทั้งในเมืองและนอกเมืองศรีเทพพบว่ามีประเพณีการฝังศพมนุษย์ พร้อมกับสิ่งของเครื่องใช้ลงไปด้วย เพราะการฝังสิ่งของเครื่องใช้ซึ่งเหมือนกับสิ่งของที่เคยใช้ในชีวิตประจำวันนี้ก็คงมีเจตนาที่จะให้ผู้ตายนำไปใช้ในอีกหน้า

ในระยะต่อมา ได้มีพัฒนาการทางวัฒนธรรมขึ้นมาอีกระดับหนึ่ง โดยมีการเปลี่ยนแปลง ประเพณีการฝังศพที่ฝังทั้งโครงมาเป็นการฝังแบบนำกระดูกมาใส่ในหม้อดินพร้อมด้วยสิ่งของเครื่องใช้แล้วจึงฝัง การเปลี่ยนแปลงประเพณีดังกล่าวนี้ได้เกิดขึ้นเฉพาะที่ศรีเทพเท่านั้น แต่ยังพบรูปแบบการฝัง

ศพบแบบเดียวกันในเขตภูมิภาคอื่น ๆ แสดงให้เห็นถึงการเดินทางติดต่อสัมพันธ์กันของคนในบริเวณแถบนี้ ตลอดจนการเผยแพร่ถ่ายทอดลัทธิความเชื่อให้แก่กัน วัฒนธรรมทางด้านศาสนาที่เมืองศรีเทพยังไม่ปรากฏชัดเจนนักในเวลานั้นจนกระทั่งราวพุทธศตวรรษที่ 11-12 เป็นต้นมาซึ่งคงเป็นระยะที่เมืองศรีเทพพัฒนาขึ้นเป็นสังคมเมืองและเป็นระยะเวลาเดียวกับที่อาณาจักรเจนละได้ถือกำเนิดขึ้น ซึ่งประจวบกับเป็นเวลาเดียวกันที่วัฒนธรรมทวารวดีก็เริ่มเจริญขึ้นในบริเวณพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทยเมืองศรีเทพซึ่งอยู่ในทำเลซึ่งเปรียบเสมือนเป็นประตูค้าขายระหว่างดินแดนบนที่ราบสูงภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับที่ราบลุ่มภาคกลาง จึงได้รับเอาอิทธิพลทางศาสนาและวัฒนธรรมจากทั้งสองแหล่งมาประยุกต์ใช้ในบ้านเมืองของตน จากการศึกษาข้อมูลด้านประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเมืองโบราณศรีเทพและหลักฐานทางด้านโบราณคดีผ่านศิลปกรรมที่หลงเหลืออยู่ก็พอที่จะทำการวิเคราะห์เกี่ยวกับลัทธิความเชื่อและศาสนาในเมืองโบราณศรีเทพตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 11 จนถึงพุทธศตวรรษที่ 18 ดังนี้

พุทธศตวรรษ ที่	ลัทธิความเชื่อ/ ศาสนา	หลักฐานทางโบราณคดี
ก่อนพุทธ ศตวรรษที่ 11	เคารพนับถือ ธรรมชาติ/ภูตผี วิญญาณ	หลุมฝังศพโบราณ
11-13	ศาสนาพุทธ	พบพระพุทธรูปอิทธิพลศิลปะอินเดียแบบคุปตะที่โบราณสถาน เขาค้างในและจารึกคาถาในพุทธศาสนาแบบเถรวาท
	ศาสนาฮินดู	พบประติมากรรมศิลารูปพระวิฆณะและพระกฤษณะ
14-15	ศาสนาพุทธ	พบพระพิมพ์ดินเผามีจารึกอักษรหลัง ปัลลวะและอักษรจีน ภาษาสันสกฤตและภาษาจีน พบ โบราณสถานขนาดใหญ่คือ เขาค้างในซึ่งมีลักษณะของ สถาปัตยกรรมแบบทวารวดี
	ศาสนาฮินดู	พบประติมากรรมรูปพระอาทิตย์หรือสุริยเทพ
16-17	ศาสนาพุทธ	พบพระพุทธรูปปูนปั้นบางองค์ที่โบราณสถานเขาค้างในมี ลักษณะซึ่งได้รับอิทธิพลจากศิลปกรรมขอมแบบบาปวนหรือ อยู่ร่วมสมัยกับศิลปะลพบุรี
	ศาสนาฮินดู	พบศิลาจารึกอักษรขอมภาษาสันสกฤตและภาษาขอม 3 หลัก รวมทั้งพบโบราณสถานปรางค์สองพี่น้องและปรางค์ศรีเทพ
18	ศาสนาพุทธ	พบพระโพธิสัตว์ที่ด้านหน้าปรางค์ศรีเทพ

ตารางที่ 1 ตารางแสดงลัทธิความเชื่อและศาสนาในเมืองโบราณศรีเทพจากหลักฐานทางโบราณคดี
ตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 11 จนถึง พุทธศตวรรษที่ 18

จากตารางข้างต้นแสดงให้เห็นทราบว่า ในเมืองโบราณศรีเทพ ระดับแรกเป็นเรื่องของความเชื่อที่เกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติบนพื้นดินหรือบนโลกเป็นส่วนใหญ่ อย่างเช่น การนับถือผี ต้นไม้ ภูเขา

เป็นต้น เป็นความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ แต่เมื่อหลังได้รับอิทธิพลทางด้านศาสนาหรือลัทธิความเชื่อจากอินเดียจึงทำให้ชุมชนหรือผู้นำในเมืองโบราณปรับเปลี่ยนการนับถือศาสนาหรือความเชื่อโดยสรุปได้ดังนี้

1. ลัทธิความเชื่อดั้งเดิม

ในส่วนการนับถือวิญญาณนิยม ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิม คนในอาณาจักรทวารวดีมีความเชื่อดั้งเดิมเหมือนคนพื้นเมืองอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ มีความเชื่อในเรื่องภูตผีวิญญาณ ชีวิตหลังความตาย การนับถือต้นไม้ ก้อนหิน แท่งหิน ภูเขา ว่ามีฤทธิ์อำนาจบนพื้นฐานความเชื่อนี้นำไปสู่การนับถือวิญญาณของบรรพบุรุษที่ตายแล้ว โดยมีการค้นพบโครงกระดูกและอุปกรณ์เครื่องมือการใช้ชีวิตถูกฝังลงไปพร้อมกับโครงกระดูกเช่นเดียวกัน

2. ศาสนาพุทธ

พระพุทธศาสนาคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เกิดขึ้นในประเทศอินเดีย ก่อนพุทธศักราช 45 ปี (พระพุทธศาสนาเริ่มตั้งแต่ปีที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพาน) ลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนาคือเป็นศาสนาแห่งความรู้และความเป็นจริง เพราะเป็นศาสนาแห่งการตรัสรู้จากพระปัญญาอันยิ่งของพระองค์เอง พระพุทธศาสนานับว่าเป็นศาสนาที่สำคัญที่สุดในโลกศาสนาหนึ่ง โดยศาสนาพุทธที่เข้ามาเผยแผ่ในดินแดนทวารวดีเมืองโบราณศรีเทพมีปรากฏ 2 นิกาย คือ

2.1 นิกายเถรวาท กำเนิดขึ้นในประเทศอินเดียและเฟื่องฟูมากในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งราชวงศ์โมริยะ พระองค์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและสร้างศิลปกรรมทางศาสนาไว้มากมาย รวมทั้งส่งสมณะทูตไปเผยแผ่พุทธศาสนาในที่ต่าง ๆ จนอาณาจักรต่าง ๆ ในแถบดินแดนบริเวณสุวรรณภูมิหรือในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา ซึ่งพิจารณาได้จากศิลปกรรมรูปแบบคุปตะและการค้นพบรูปแบบภาษาบาลีจากจารึกต่าง ๆ

2.2 นิกายมหายาน เป็นนิกายหนึ่งทางด้านพระพุทธศาสนาที่แพร่ขยายเข้าสู่ดินแดนทวารวดีเช่นเดียวกัน โดยมีแนวคิดหลัก ๆ ด้านภาวะที่พุทธศาสนิกชนทุกคนล้วนเป็นผู้ประกอบไปด้วยความเป็นพุทธะ คือ ภาวะของการเป็นผู้เข้าถึงพระนิพพานได้ โดยรูปแบบของศาสนาพุทธนิกายมหายานนี้ปรากฏในเมืองโบราณศรีเทพในช่วงที่เห็นได้ชัดก็คือ ยุคสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พ.ศ. 1724-1760) ซึ่งเป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ของเขมรพระองค์สุดท้าย

3. ศาสนาฮินดู

เป็นศาสนาเก่าแก่ที่มีกำเนิดมาจากลัทธิพระเวท ซึ่งพวกอารยันได้นำเข้ามาในประเทศอินเดียผสมกับลัทธิพื้นเมืองที่มีอยู่ก่อนแล้ว ศาสนาฮินดูได้มีวิวัฒนาการมาโดยตลอด โดยศาสนาฮินดูนับถือเทพเจ้าหลายองค์ แต่ให้ความสำคัญแก่เทพเจ้าสามองค์ได้แก่ พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ ซึ่งรวมกันเรียกว่า“ตรีมูรติ” ที่เมืองโบราณศรีเทพมีการเคารพนับถือศาสนาฮินดูทั้งสองนิกาย คือ ไชยฆพนิกายและไศวนิกาย

3.1 ไชยฆพนิกาย จารึกที่เกี่ยวกับลัทธิบูชาพระวิษณุในประเทศเขมรปรากฏเป็นครั้งแรกในสมัยเจ้าชายคุนธวรมันแห่งอาณาจักรฟูนัน (พ.ศ.1000-1050) ยืนยันได้ว่าสมัยคุปตะมีลัทธิไชยฆพนิกายแผ่เข้ามายังประเทศเขมรแล้ว และที่เมืองโบราณศรีเทพค้นพบเทวรูปพระวิษณุและพระกฤษณะโคววรรณะซึ่งอนุমানตามการกำหนดอายุขององค์เทวรูปดังกล่าว

3.2 ไศวนิกาย ลัทธิไศวนิกายที่พบที่เมืองโบราณศรีเทพปรากฏในราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 เป็นลัทธิไศวนิกายปาศุปัต ซึ่งเน้นในเรื่องการบำเพ็ญโยคะ บูชาพระศิวะหรือพระอิศวรเป็นเทพเจ้า

สูงสุดโดยมีคิวลิงค์เป็นเครื่องหมายแทนพระองค์ เทวสถานในลัทธินี้ที่ยังเหลืออยู่คือโบราณสถานปรางค์สองพี่น้องและปรางค์ศรีเทพ

3.3 ลัทธิบูชาพระอาทิตย์ การบูชาพระอาทิตย์ในเมืองศรีเทพไม่มีหลักฐานปรากฏชัดว่าได้รับอิทธิพลมาจากที่ไหนและเมื่อใด สุริยเทพหรือพระอาทิตย์ที่ได้จากเมืองศรีเทพจำนวน 4 องค์นั้น 3 องค์ไม่ทราบตำแหน่งที่พบ แต่มีอยู่องค์หนึ่งที่พบเมื่อปี พ.ศ. 2535 ทราบตำแหน่งที่พบแน่ชัดคือพบที่หน้าทางเข้าเทวสถานปรางค์สองพี่น้องซึ่งเป็นเทวสถานในศาสนาฮินดู

สรุป

คนในเมืองโบราณศรีเทพสมัยนั้นมีลัทธิความเชื่อโดยรับอิทธิพลจากอินเดียและในก่อนยุคสมัยของอาณาจักรทวารวดีจะเข้ามามีบทบาททางด้านความเป็นอยู่และวัฒนธรรม ความเชื่อในเรื่องภูตผี วิญญาณเหมือนคนพื้นเมืองอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ปรากฏให้เห็นเช่นเดียวกัน เมืองโบราณศรีเทพเคยถูกมองว่าเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาทั้งเถรวาทและมหายาน จากหลักฐานที่มีการค้นพบธรรมจักรขนาดใหญ่และจารึกภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต อีกทั้งได้มีการค้นพบรูปปั้นพระอมิตาภพุทธเจ้า ซึ่งเป็นคติแบบพระพุทธศาสนาเถรวาท และพระโพธิสัตว์ในคติแบบมหายาน อีกทั้งยังมีการค้นพบเทวรูปซึ่งเป็นรูปแบบของศาสนาอื่น ๆ ที่ต่างจากศาสนาพระพุทธศาสนาโดยมีการค้นพบเทวรูปตามลำดับชั้นอายุ โดยผ่านการตรวจจากสารที่ปรากฏบนหลักฐานทางโบราณคดี แต่ทั้งนี้จากการศึกษาค้นพบนั้นทำให้เห็นชัดชัดว่ารูปแบบของลัทธิความเชื่อและศาสนาที่ปรากฏในเมืองโบราณศรีเทพทำให้เห็นถึงความเกี่ยวเนื่องของลัทธิและศาสนาอยู่ปะปนกัน และอาจจะเกี่ยวข้องกับทางการเมืองการปกครองเนื่องจากหากได้มองย้อนไปในช่วงระยะเวลาก่อนศตวรรษที่ 11 จนถึง 18 ได้มีการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวกับเรื่องของศาสนา จึงทำให้ทราบได้ว่าเมืองโบราณศรีเทพในสมัยทวารวดีอาจจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องการเมืองโดยที่ผู้นำอาจจะเป็นตัวเป็นผู้ชักนำให้กับชุมชนในพื้นที่หันเข้ามาเคารพบูชาลัทธิความเชื่อและศาสนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ตัวอย่างเช่นในสมัยศตวรรษที่ 18 ที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้หันมานับถือพระพุทธศาสนาแบบมหายานและมีหลักฐานปรากฏที่เมืองโบราณศรีเทพด้วยเช่นเดียวกัน

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2554). *ศรีเทพ เมืองศูนย์กลางความเจริญแห่งลุ่มน้ำป่าสัก*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๙๗) จำกัด.
- กรมศิลปากร อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ สำนักศิลปากรที่ 4 ลพบุรี. (2550). *อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ*. นครปฐม: บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๙๗) จำกัด.
- กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม (2550), “*จารึกเมืองศรีเทพ*,” ใน *อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ*. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด พีวเจอร์เพรส.
- คณาจารย์วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี. (2562). *พื้นที่วัดคันทิมาภิไธยารามทวารวดี*. นครปฐม: สาละพิมพ์การ.
- จิรวิญญู เจริญราษฎร์. (13 กุมภาพันธ์ 2565). *ทวารวดี มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม*. เข้าถึงได้จาก ศูนย์การเรียนรู้ทวารวดีศึกษา: <http://tvaravati.npru.ac.th/PDF/0011.pdf>.

- ธิดา สารยา. (2545). *ทวารวดี ต้นประวัติศาสตร์ไทย*. กรุงเทพมหานคร: ด้านสุทธาการพิมพ์.
- _____. (2532). *(ศรี) ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ*, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์ลักษณ์
- ธีระวัฒน์ แสนคำ. (2555). ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณสมัยทวารวดี: ลุ่มน้ำป่าสักกับลุ่มน้ำเลย. *วารสารศิลปวัฒนธรรมเพชรบุรี*, 7.
- บัณฑิต ลิวชัยชาญ และคณะ. (2553). รายงานผลการวิจัยเรื่อง *การประดิษฐ์ฐานพระพุทธศาสนาจากลึงกาทวิปในดินแดนประเทศไทยสมัยวัฒนธรรมทวารวดี*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สมาพันธ์ จำกัด.
- บานชื่น นักการเรือน มานพ นักการเรือน. (๒๕๖๔). ทวารวดี : มิติทางความเชื่อและศาสนา. *วารสารสิรินธรปริทรรศน์*, 254-255.
- พลาดิษฐ์ สิทธิธัญกิจ และคณะ. (2555). *อาณาจักรทวารวดี*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เพื่อนเรียนเด็กไทย จำกัด.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2562). *ศิลปะทวารวดี วัฒนธรรมทางศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ (ในนามบริษัทวิริยะธุรกิจ จำกัด).
- สถาพร เทียงธรรม. (2554). *ศรีเทพ เมืองศูนย์กลางความเจริญแห่งลุ่มน้ำป่าสัก*. กรุงเทพมหานคร: บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด.
- สุรพล คำวิกุล. (2528). ความรู้ใหม่เกี่ยวกับเมืองศรีเทพ. *วารสารศิลปวัฒนธรรม*. ปีที่ 6 ฉบับที่ 8 มิ.ย. 2528.

